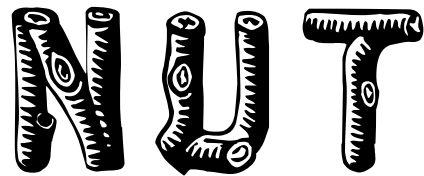

Beschouwingen over

naar aanleiding van de tentoonstelling

PROTOPARK II: NUT

Wim Verhoeven

Een BEHOEFTE hebben en er niets aan kunnen doen is LIJDEN.

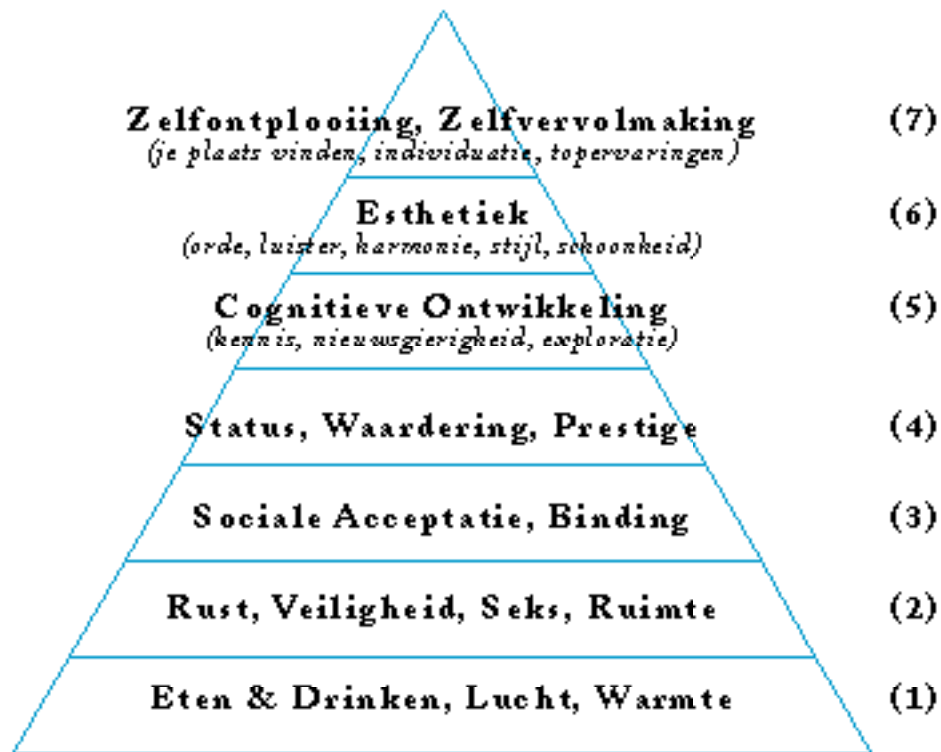
Dat ervaart de baby twee seconden na intrede van het knorren van zijn maag of het rillen van zijn huid. Zijn *frustratietolerantie* is nul, dus hij lijdt ondraaglijk.

Dit lijden prikkelt zijn verstandelijke ontwikkeling. Hij ontwikkelt een voorstellingsvermogen om zich een *t i e t* voor te stellen als die er niet is, en zo gaat het verder. Het voorstellingsvermogen maakt het mogelijk zich een *d o e l* voor te stellen en een doel maakt gericht handelen mogelijk, een stapsgewijze strategie naar realisatie. Het voorstellingsvermogen ontwikkelt zich zo als een realiteitsvormend instrument om grip op de omgeving te krijgen, opdat bevrediging niet meer alleen van toeval afhankelijk is. Zo komt de *b e e l d v o r m i n g* de *b e v r e d i g i n g* tegemoet.

Door dit voorstellingsvermogen wordt het aantal zaken die niet zijn, maar zouden kunnen zijn, met een *f a c t o r* *o n e i n d i g* vermenigvuldigd. Er is zoveel te missen als er te verzinnen is. Er is altijd weer meer te wensen dan te hebben. Met het voorstellen van een doel werd de HEMEL mogelijk, en met de mogelijkheid van een hemel werd de chronische onvrede geboren, noem het de HEL. Dat vraagt om afleiding, troost en dat kan door je je iets voor te stellen, te *d a g d r o m e n*.

Het *voorstellingsvermogen*, ooit middel in de strijd tegen de behoefte, werd een behoefte op zich. Daarmee kwam de mens boven het niveau van de basisbehoeften uit. Daar kwamen de hogere behoeften als *Kennis*, *Schoonheid* en *Inzicht* vandaan.

Zo kwamen we met de gebakken peren te zitten.

Psycholoog **M A S L O W** formuleerde een *Hiërarchie van de Behoeften*, geordend in een piramidemodel met zeven niveaus, zoals hiernaast weergegeven.

De eerste drie niveaus kan je als dierlijke of basisbehoeften beschouwen, de vierde als een overgang en de laatste drie als menselijke, geestelijke, hogere behoeften. Maslow stelt, afwijkend van Freud, dat er naast de basisbehoeften ook hogere behoeften bestaan, die men niet kan missen op straffe van levensmislukking. De hoogste behoefte openbaart zich volgens Maslow in de vorm van ego-overstijgende toewijdingen.

Het piramidemodel stelt dat bevrediging van de lagere behoeften een voorwaarde is voor het kunnen ervaren en realiseren van de hogere behoeften. Mensen met honger kennen geen luxe problemen, dat is de luxe van honger. *Erst kommt das Fressen dann erst die Moral*. Je kunt ook in lagere behoeften blijven hangen (dat heet dan regressie of fixatie). **Naarmate we op de hiërarchie stijgen, worden de wijzen van bevrediging van de hogere behoeften *persoonlijker, eigenaardiger* en dus ook moeilijker massacultureel of gestandaardiseerd te bevredigen.**

De spanning van een onbevredigde behoefte kan niet weggeredeneerd, wel verschoven en miskend worden, in die zin dat men de frustratie in een bepaalde behoefte tracht te verminderen door bevrediging van een andere, bijvoorbeeld: eten uit liefdesverdriet (*regressie*), neuken uit verveling (*compensatie*) of uit liefdesverdriet een muziekstuk schrijven (*sublimatie*). Soms zijn behoeften ook strijdig met elkaar. De behoefte aan EXPLORATIE (NIVEAU 5), en de behoefte aan VEILIGHEID (2) liggen regelmatig overhoop. Vooral op het psychosociale vlak (3 en 4), en tussen driftleven en beschaving, ligt een onuitputtelijke bron van *ambivalentie*.

Behoeften bepalen de gevoelswaarde en de beleving van zin, nut en betekenis van onze omgeving. Teveel of te weinig van iets genereert spanning. Zonder deze onlustgevoelens als *koude, honger, dorst, benauwdheid, moeheid, onveiligheid* en *eenzaamheid* zouden wij geen maand kunnen overleven. De theorie van de **BEHOEFTE** EN **DYNAMIEK** schetst het beeld van een opeenvolging van spanningen veroorzaakt door behoeften. Freud zag in gevoelens van angst en onlust de brandstof voor de menselijke motivatie. *Leven is onrust*. De behoeften maken ons onvrij, zou de filosoof zeggen. Er zijn twee existentiële attitudes tegenover de piramide mogelijk: vanuit *statisch geluksverlangen* is het een tragisch gevecht tegen de bierkaai, de spanning en de onvrede houden nooit op. Maar vanuit een *dynamisch perspectief* biedt de behoeftenpiramide een onuitputtelijke bron van prikkels en uitdagingen tot ontwikkeling en ontplooiing.

De hogere behoeften zijn ongetwijfeld verzelfstandigd uit de lagere. Er zijn allerlei vervlechtingen. De mens heeft met zijn voorstellingsvermogen mogelijkheden om het lot te besturen, maar de keerzijde is een *beheersingsobsessie* en de daaruit resulterende angst voor wat er kan komen, de hang naar **VEILIGHEID** en **ZEKERHEID**. Zodra de maag gevuld is rijst de kwellende vraag: *Maar Wat Heb Ik Morgen?* en hij gaat een varken houden en een akkertje inzaaien, bouwt een huis... bindt een vrouw... een familie...

De behoefte aan **SOCIAAL CONTACT** (**NIVEAU 3**) komt voort uit de behoefte aan **VEILIGHEID**. Binnen een groep ben je veilig, tenzij je de pineut bent, de laagste in de pikorde, dus is prestige van belang, je moet gewaardeerd worden anders schijten ze op je. Om gewaardeerd te worden moet je de groep kunnen inschatten, intelligentie ontwikkelen. En het leven in de groep noodzaakt tot **zelfinzicht**. Bavianen die in grotere groepen leven, hebben grotere hersenen. Meer intelligentie levert meer indrukken en informatie op. We zijn nu op **NIVEAU 5** beland. De wereld is vol en

complex en het verstand heeft zijn grenzen. Om daar niet wanhopig of gek van te worden moet je **SAMENHANG** in dingen kunnen zien. Zoals Prediker al zei: *Wie zijn kennis vermeerdert, vermeerdert zijn smarten*.

SAMENHANG en **BETEKENIS** zien (**NIVEAU 6**) vergt een feitenoverstijgende visie, organisatie en abstractie, hieronder vallen *inductieve theorievorming (wetenschap), esthetiek en schoonheid*. Dat werpt zijn vruchten af, maar voert uiteindelijk toch tot de conclusie van het **uiteindelijke verdwijnen**, dat waar je *in the first place* voor op de vlucht was. De grijnzende knekelkop lacht ons toe achter al ons streven naar overleven. Ironie komt te hulp, humor biedt soulaas. Humor, verschrikking en ironie zijn opstapjes naar een ik-overstijgend besef. Iets metafysisch' en mystieks dat verder gaat dan abstractie. En daarmee zijn we aangeland bij de hoogste trap van **DIEPE ZELFKENNIS, WIJSHEID EN SPIRITUALITEIT**.

Maar voor het zover is, gedijen de hogere behoeften in de lagere. **KENNIS** en **SCHOONHEIDSERVARING** zijn bijvoorbeeld al in de laagste niveaus van de piramide aanwezig in zaken als het herkennen van een gezonde voortplantingspartner, vers voedsel, zoete bessen, de constructie van een deugdelijk dak, etcetera, maar ook in de verschrikking van de prachtig gekleurde gifslang. De wetenschap en de esthetica verzelfstandigen zich, maar komen voort uit de **levenspraktijk** en blijven daar altijd ten dele van afhankelijk.

Er is ook een *top-down* beweging. **De hogere behoeften vinden vaak het overtuigendst bevrediging in het werken aan de lagere**. Een yogi richt zich op het elementaire ademen. Een goed maal bereiden, een goed huis bouwen, kan een esthetische topervaring opleveren, *c'est le ton qui fait la musique*.

Cultuur is gegroeid uit de drang om behoeften te bevredigen, aanvankelijk collectief en gaandeweg massaal. Dit heeft geleid tot een verregaande standaardisatie van processen, goederen en opvattingen. De mens vervreemdt van de lagere behoeften wanneer die geautomatiseerd worden en hij komt niet toe aan *eigenheid* en een *persoonlijke interpretatie* die cruciaal zijn voor de hogere behoeften.

Dit soort van tekortkomingen kunnen op de lange duur persoonlijke onvrede scheppen en maatschappijondermijnend werken. De hogere behoeften zijn niet zo makkelijk te identificeren als de basisbehoeften, ze zijn lastiger en geven makkelijker aanleiding tot misinterpretatie en dwaling. Daarom is er in onze cultuur ook een soort van kritische, vrije, creatieve reflectie nodig op de waarde van onze levenscondities. Daarmee belanden we bij de *hogere culturele processen*: KUNST, WETENSCHAP EN RELIGIE. Deze - en dan vooral kunst en filosofie - kunnen we een corrigerende of storende functie ten opzichte van de fixaties en verkrampingen van onze culturele behoeften-economie toekennen. Ze maken verkleefde toestanden weer los zoals cola een verroeste moer. De functie van KUNST in dit kader kan zijn: **het voorziet in de behoefte aan zaken waar niemand om gevraagd heeft**. Bijvoorbeeld omdat niemand door allerlei culturele conditionering in de gaten heeft dat ze armoede lijden op zeker niveau. Dat ze als het ware jeuk hebben en niet weten waar te krabben.

We kunnen zeggen dat KUNST voorziet in de behoefte aan de verrassing, dus aan een zekere **buitensporigheid**. Te omschrijven als: *het onverwachte, het grandioze en magnifieke, het andere, het verschrikkelijke*. KUNST is daarmee noodzakelijk een **perifeer fenomeen**. Het verschaft mogelijkheden tot beleving van iets dat buitengewoon is. KUNST zou de mensen kunnen helpen om *TOPERVARINGEN* te hebben door het bewustzijn te verruimen, te concentreren of te verstoren.

VEILIGHEID wordt over het algemeen als een lagere behoefte beschouwd, **ZIN** als een hogere, een die het nutscriterium overstijgt.

Maar... is zingeving niet gewoon een wat schijnheilige poging zekerheid te verkrijgen over het bestaan, het nu, het verleden en de toekomst? Is de inzet van zingeving in laatste instantie niet weer de angst voor onze uiteindelijke onmacht te compenseren met een idee van beheersbaarheid, een idee van zekerheid en veiligheid?

De behoefte aan **ZIN** is een variant van de behoefte aan **VEILIGHEID**. Zoals geen enkel huis tegen een aardbeving bestand is zo is geen mens tegen zijn eigen vergankelijkheid bestand.

De Tibetaanse geestelijk leraar Chogyam Trungpa noemde deze neiging die hij op grote schaal in de westerse cultuur aantrof **SPIRITUEEL MATERIALISME**.

Hij beschouwde het als het grootste obstakel in de geestelijke ontwikkeling van de westerse mens.

Volgens ALFRED ADLER, de eerstuitgestotene van de psychoanalytische beweging, is de wortel van het probleem van de neurotische mens vaak gelegen in het simpele feit dat hij als kind verwend werd.

De verwendde mens heeft nooit geleerd om deel van het geheel te zijn in een evenwichtige verhouding van geven en nemen en botst daarom voortdurend op de onwil van de wereld. Teleurstelling is zijn deel. Volgens Adler kon zo een drietal typen ontstaan.

Het vermijdende type is er alleen op uit om overal zijn kont uit te draaien, verontschuldigd te worden en zo niet deel te hoeven nemen, een kortjakje: hij wordt ziek, valt flauw, kijkt net de andere kant uit als er een zware tafel moet worden gesjouwd.

Het heersende type vat alles op als een gevecht, als een competitie; hij kan leiding nemen, niet om een taak goed te klaren, maar om als maar weer te bewijzen dat iedereen buiten hem minderwaardig is.

Het nemende type gaat uit van een ongelimiteerde rechtspositie; al zijn wensen en problemen moeten door anderen vervuld en opgelost worden.

Deze drie houdingen hebben gemeen dat ze tot frustratie leiden. Een mens is te zwak om alleen in de wereld te staan, hij heeft daarom zijn plichten en verantwoordelijkheden te kennen en na te komen. Een mens dient zich NUTTIG te maken voor de anderen. Die mensen die niet nuttig willen zijn zullen geen geluk vinden in deze wereld, die worden niet getolereerd. Omdat ze zich niet verbonden kunnen voelen en daarom ook nooit gedragen of veilig.

Interessante uitzondering zijn de kloosterlingen en de kathedralenbouwers. De monnik en de non die zich dienstbaar aan God opstellen maakten zich door hun gebed en meditaties op een indirecte manier nuttig voor de mensheid. Want die is afhankelijk van het humeur van God. Dat gaf hen een zekere vrijheid, die ze blijkbaar snel voor lief namen en waarvan ze grootschalig misbruik maakten. Zo moest het gebeuren dat tegen het eind van de middeleeuwen het *nut van de monnik* ter discussie werd gesteld, getuige de volgende discussie uit Rabelais' GARGANTUA (1542)

“Zo bewerkt de monnik- ik bedoel de vadsige- niet het land als de boer, verdedigt het vaderland niet als de soldaat, geneest geen zieken zoals de arts, voorziet niet in dingen die voor de staat noodzakelijk zijn zoals de koopman. Dat is de reden waarom hij door iedereen wordt uitgejouwd en verafschuwd”.

“Ja maar hij bidt voor ons tot God,”

“Inderdaad, maar het is ook waar dat hij met zijn klokgelui de hele omgeving hindert. Ze murmelen allerlei heiligenlevens en psalmen waarvan ze geen woord begrijpen. Ze bidden ook hele slierten weesgroetjes zonder erbij na te denken of te weten wat ze zeggen. Dat noem ik geen bidden dat noem ik Godverneukerij. Maar God sta hun bij als ze voor ons bidden en niet uit angst hun brood en vette soep te verliezen!”

De kathedralenbouwers waren overtollige werkrachten ontstaan toen de middeleeuwse steden eindelijk een beetje veilig werden. De mensen werden niet voortdurend vermoord en ze konden hun akkertjes en werkplaatsen vaak jaren achtereen zonder platbranderij gebruiken. Zo produceerde een deel genoeg voedsel voor iedereen en ontstonden *de overtolligen*.

Voedsel was het probleem niet. Het probleem was dat de nuttige mens de onnuttige niet verdraagt, laat staan voedt. De afgunst zou hier grote sociale onrust produceren waardoor het geweld dat de steden eindelijk buiten konden houden van binnen weer zou op kunnen wellen.

Omdat iedereen belang had bij een goede band met de hoogste autoriteit was het wel nuttig daarin te investeren. De overtolligen werden ingezet voor religieus architectonische megaprojecten, werden kathedralenbouwers en voorzagen in de behoefte een goed contact met God te leggen. En tevens in de behoefte om de buursteden de ogen uit te steken met grotere torens.

Je kan de medemens dus ook de indruk geven dat je nuttig bezig bent op een indirecte manier. Daar ligt voor de verwend mens en gouden kans om zijn nutteloosheid te maskeren als een indirect nut, een zeer complex nut. Saillant detail is dat deze vorm van vermeend nut vaak zelfs hoger aangeslagen wordt dan de directe vormen van nut die aan de basisbehoeften gekoppeld zijn. Dus op den duur baadt de priester in weelde en woont de ordebewaker in een paleis met luthof en harem, terwijl de boer in arren moede voortploetert.

De overtolligen van het productieproces richten zich op de hogere behoeften en pretenderen daarmee niet alleen NUT, maar zelfs een HOG ER NUT te hebben, ze gebruiken daar een andere term voor: *ZIN*.

De generatie van de WEDEROPBOUW na de Tweede Wereldoorlog had het niet makkelijk. De noodzaak tot concentratie op de eerste levensbehoeften na de oorlog leidde tot een tamelijk illusie-loze en beperkte geesteshouding: **de Mens van het Nut**. Het accent in zijn leven lag op moeten, niet op willen, op overleven, niet op geluk of toeperving. Als hij geen zin had, dan maakte hij maar zin. De Mens van het Nut was - naast de oorlog - product van het humanisme, dat stelt dat de mens *geen hulp* maar ook *geen straf* van boven hoeft te verwachten. Geen God om ergens de schuld van te geven of om een potje mee te breken in een gebed.

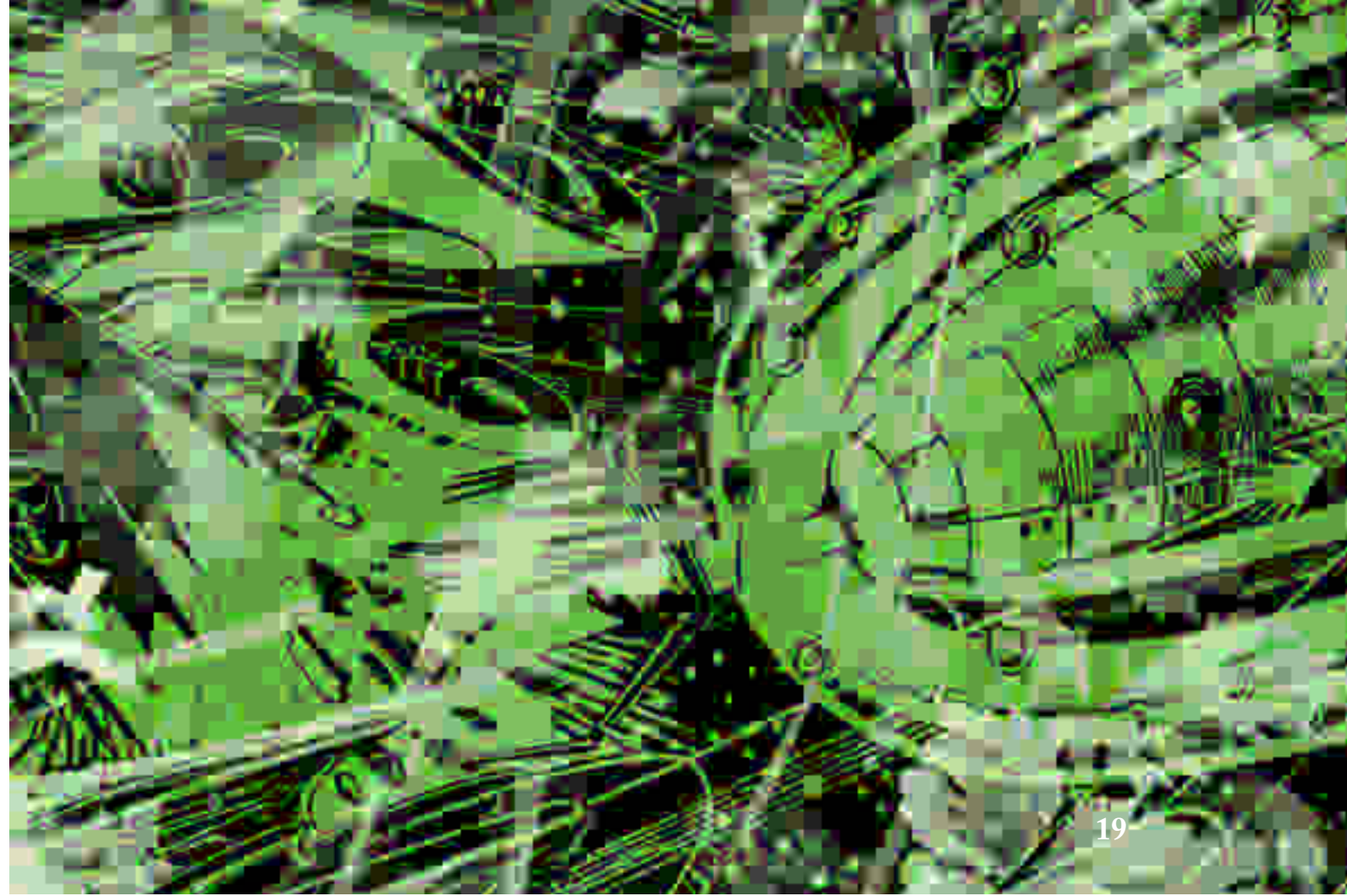
De Mens van het Nut is een spirituele wees. De *Mensheid* is de macht die geplaatst wordt tegenover de overmacht van *Lot* en *Natuur*, die vroeger in de handen van een bovenmenselijke autoriteit was, die Zijn naam droeg, die de mens nederigheid oplegde. Die naam ging verloren, daarmee ook de nederigheid en ook het gevoel van veiligheid. Oorlog, ziekte, honger, onrecht en dood werden verantwoordelijkheden van de mens. De Mens van het Nut moet zich veel ontzeggen, kan zich geen illusies permitteren, moet alles aanpakken en moet zich voortdurend voegen naar de ander. Het is de mens op weg naar de sociale heilsstaat, waarin verschil, afgunst, hebzucht en egoïsme hun heerschappij moeten hebben verloren.

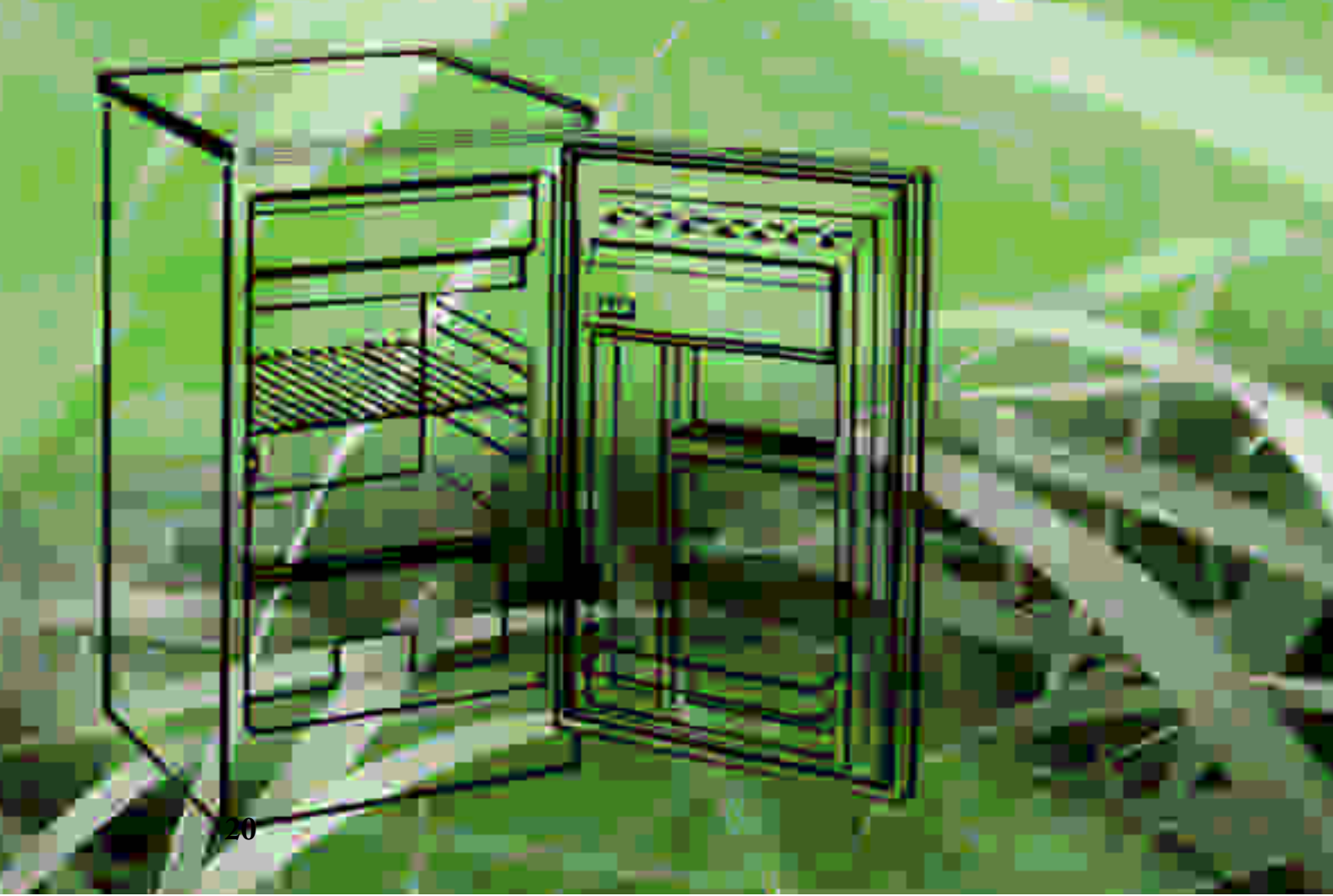
De concentraten van zijn geconstipeerde verlangen projecteert hij op zijn kinderen: *die moeten het later beter krijgen*. In plaats van zelf het geluk te zoeken, zadelt hij zijn kinderen ermee op. Zij krijgen de plicht ingeplant om het *recht op een bevredigend leven* te realiseren. Deze generatie wordt verwend. Ze groeit op onder het idee van vrijheid en rechten. Deze generatie neemt de basis die hun ouders met pijn en moeite legden voor vanzelfsprekend aan en volgt de opdracht van de ouders op om op zoek te gaan naar hogere waarden, naar de zin van het leven.

Dit is de Mens van de Zin. Die moet op zoek naar *DAS GEWISSE ETWAS*, dat *JE NE SAIS QUOI*, omdat 'wij vroeger nooit de kans hebben gekregen en alleen maar moesten werken'. Het begint bij studie, en zo komen ze in aanraking met de humanistische ideologie. Hier gebeurt iets vreemds: het plafond van de menselijke mogelijkheden wordt gelicht. Omdat Gods werk - ons te beschermen, te richten en thuis te brengen - nu mensenwerk is geworden wordt de mens bovenmenselijke kracht toegedicht. Aanvankelijk, binnen de canoniek van het socialisme waarin het bovenmenselijke een bovenindividueel iets is, had dit nog enige grond: de macht van het collectief, de Internationale. Er vond echter snel een kortsluiting plaats toen de Verwende Generatie aan de beurt kwam. Iemand gilde 'THE SKY IS THE LIMIT' en omdat dat goed klonk, en niemand iets beters wist zeiden ze het hem na.

Het nutsdenken werd rond jaren zeventig als een achterhaalde attitude beschouwd, iets van een lager beschavingspeil, een geabsorbeerd zijn door de eerste levensbehoeften, zich niet met zinnige dingen bezig kunnen houden. Zingeving werd beschouwd als beschavingcriterium. Robots en computers zouden de eerste levensbehoeften gaan vervullen. De mens zou tijd overhouden, er kwamen studies vrijetijdswetenschap om het probleem van de vrije tijd, die zinnig besteed moest worden aan te pakken.

Deze generatie groeit op onder de *dogmatiek van de vrijheid, recht op zelfbeschikking, de plicht tot assertiviteit en zelfontplooiing*. De opdracht tot Zingeving is zwaar. Te zwaar voor een spiritueel verweerde generatie. Het probleem met zingeving is dat er geen criteria voor te geven zijn. Een slecht huis kraakt lekt, tocht en stort in; slecht voedsel verzwakt of maakt ziek; een slechte auto start niet of valt uit onderweg. Op het gebied van de zingeving zijn we zonder criteria, want wat is nu een slechte religie of slechte kunst? En is zingeving altijd nuttig? Men maakt een ontwijkingmanoeuvre:

een kritische houding jegens de wereld van de ouders, die het fundament legden waarop zij opgroeiden. Stank voor dank.

Zij blinken uit in kritiek, zoals het marxisme uitblonk in zijn kritiek op de bourgeois samenleving, maar slaapverwekkend werd over het arbeidersparadijs dat daarop moest volgen. De Mens van de Zin richt zich dus tegen de Mens van het Nut en ontleent daaraan zijn bestaansrecht, min of meer zoals hem opgedragen werd. De zingeving wordt een negatief oordelen dat zich vooral richt op de doorgesloten behoeften aan voedsel, veiligheid en zekerheid, samengevat onder het protest tegen het materialisme. In plaats van het geluk te vinden richt de Mens van de Zin zich op de legitimatie van het onvermogen, op de schuldvraag van het ongeluk. Deze generatie is nooit *onafhankelijk* geworden, ze werd *tegenafhankelijk*. Zo werd het zingevingprobleem steeds als een hete aardappel doorgeschoven.

Ondertussen groeit in de echte wereld een gevoel van onveiligheid door de explosief concurrerende economieën van Azië, die de nutsattitude van onze wederopbouw tot de tiende macht uitdragen. De resulterende paniek dringt ons een nieuw nutsdenken en een nieuw criterium voor nut op, een *economisch*. Het leidt tot een eindeloze prikkeling van behoeften gekoppeld aan de productie en handel van *lifestyle*, daaraan gerelateerde gebruiks- en genotsartikelen en niet te vergeten de verzekeringsindustrie die ons met een eindeloos aanbod een illusie van veiligheid verschaft. Een cultuur van verspilling, fixatie op lagere behoeften, korte termijn effect en afleiding.

Zo zijn we inmiddels in zingeving niet meer zo geïnteresseerd en tolereren we steeds minder dat er nuttelozen zijn.

De kunst reageert op het zingevingsfailliet door terugtrekking in de autonomie, in de cocons van de gesubsidieerde broedplaatsen en van het superkapitalistische elitaire topkunstsegment, beide vrijplaatsen waar koning Blasé heerst. *‘Wij willen met rust gelaten worden’* is het motto. De autonomie van de kunst zou niet als *art for art’s sake* gedefinieerd moeten worden, maar liever als de vrijheid om zich buiten de gebaande paden van de culturele industrie te relateren aan... *iets waar we mogelijk iets aan hebben.*

Nutteloosheidstolerantie is een vitale factor in de ontwikkeling van cultuur. Het schept ruimte waarin *zin* kan ontstaan. Die ruimte is nodig omdat zingeving zich niet laat cultiveren, maar tot het domein van het jagen en verzamelen behoort. Dat wat op eerste gezicht geen nut heeft kan zinvol zijn, maar dit effect is nauwelijks gericht te sturen, het is een serendipisch proces. Zingeving, hoe simpel ook, is te wild voor de menselijke planzucht.

In de kunstwereld gold nutteloosheid niet als iets dat getolereerd moet worden, maar als iets om fier op te zijn, synoniem voor zingeving. Dit volgens de drogredenering: *‘Heel veel zinnige dingen lijken nutteloos, dus is dat wat nutteloos lijkt heel zinnig’*. De kunstenaar moet niet het nut van nutteloosheid, maar het nut van nutteloosheidstolerantie demonstreren. Dat kan hij proberen in de openbare ruimte waar de confrontatie en de dialoog mogelijk zijn die in de autonomie verloren gingen.

Kunst in de openbare ruimte is, in tegenstelling tot kunst van rijke opdrachtgevers, kunst voor het volk en voorzag traditioneel als ‘monument’ in de behoefte aan schoonheid, verschafte identificatiemogelijkheden met hoog aangeslagen emotionele ervaringen in culturele waarden en idealen (het beeld van de held, de geleerde, de heilige, de vorst). Ook verschaft de monumentale

kunst een narcistische bevrediging als ze de topprestaties van een cultuur uitbeelde. Die identificatiefunctie is na de tweede wereldoorlog als een reactie op de foute stelligheid van de *Nazi-* en *Sovjet*propaganda taboe geworden. Ze bestaat nog, maar niet in dienst van een ideologie; die stelligheid is overgenomen door de commercie en de populaire kunst. De hoge kunst, als de dood om weer de handen vuil te maken, trok zich terug op het eiland van de autonomie en de nonstellige uitspraken. Hier is de kunst niet meer het instrument tot verbeelding van groots gedachtengoed, maar wordt een zelfreflecterend systeem.

De autonome kunst richtte zich aanvankelijk nog op het uitdragen van monumentale modernistische, abstracte esthetische idealen, dat ging nog ergens over, maar ze raakte na de frisse maar inhoudelijk holle reactie van het postmodernisme steeds verder los van de humanistische ideologie en van de esthetiek en verzandde in de cryptoretoriek van kunstdeskundigen die, om het elitarisme te versterken, juist lelijkheid, onnavolgbaarheid en nutteloosheid als kwaliteiten van de hogere kunstuitingen zagen. Alles om maar afstand te nemen van het stellige boerenverstand. Dit fenomeen is zo oud als het oude India, getuige de verzuchting over de Brahmanenretoriek in de inleiding tot de YOGASUTRAM:

*“Als de zaak moeilijk verstaanbaar is, dan zeggen zij: de zin is helder.
Wanneer de zin volkomen helder is, ontwikkelen zij een breed geklets.”*

Uiteraard moet hier een reactie op komen vanuit het steeds opnieuw aangroeiende vitale deel van de kunst. Dus signaleren we een *accentverschuiving* naar de bruikbaarheid van de openbare ruimte. Kunstenaars zoeken maatschappelijk effect, ontpoppen zich als uitvinders en ontwerpers van nieuwe of herontdekte situaties waarin bepaalde behoeften, fysiek, sociaal, psychisch,

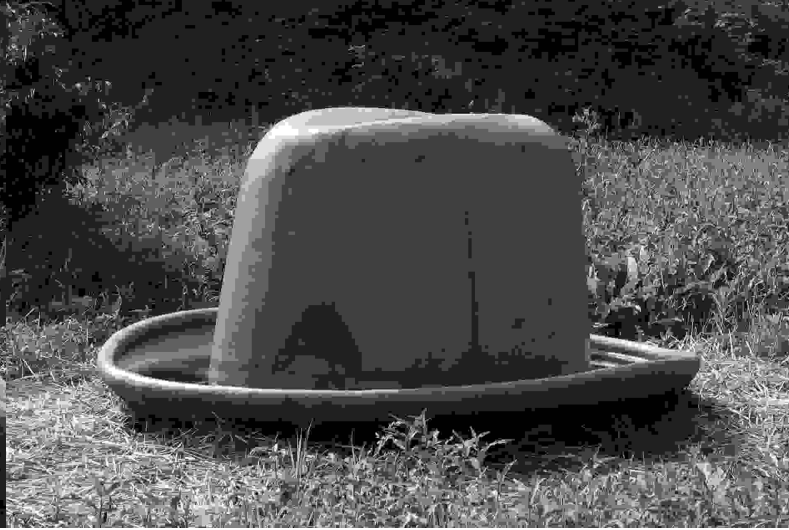
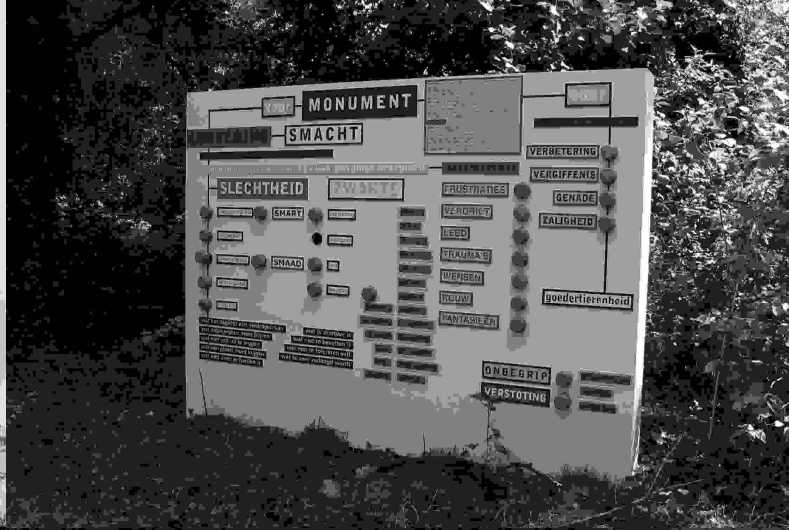
spiritueel, vervuld kunnen worden buiten het bestaande commerciële aanbod van de culturele industrie om. Zij richten politieke partijen op, openen winkels, ontwerpen auto's, experimenteren met religieuze rituelen, koken, bouwen mobiele bordelen, wapentuig, etc. De armoede van onze beschaving vormt een rijke voedingsbodem voor deze experimenten. Alternatieven die een prototypisch karakter hebben en vaak niet werkelijk in gebruik worden genomen maar een effect in de fantasie, een symbolische bevrediging verschaffen.

Het gevaar is hier dat er op twee gedachten wordt gehinkt: vanuit de idee van de *social sculpture* wordt de sociale context, het buiten, gebruikt als materiaal voor kunstwerken, die dan vervolgens binnen, in de musea, galleries en biënnales, voor een elitair publiek gepresenteerd en beoordeeld worden. Dat de kunstenaar voorziet in het ongevraagde blijft eigen aan het metier, maar dat wil niet zeggen dat hij zich aan het effect van zijn werk niets gelegen hoeft te laten liggen.

Hij zou niet bang moeten zijn voor nut, maar een dialoog tussen zijn verzinsel en diens potentiële effect op gang moeten zetten waarmee hij het idee tot een in de praktijk geïntegreerd werk kan ontwikkelen. Hij zou voor de verandering in ijver en gezond verstand tegenover de zo lang gehuldigde artistieke deugden van obsessie en waanzin kunnen plaatsnemen. Een outsider blijft ie sowieso.

NUT is een project dat met deze factoren gaat jongleren. Kunstenaars formuleren een inzet waarmee ze een standpunt innemen tegenover de menselijke behoeften en geven dit vorm als een voorziening in de openbare ruimte. Het decor hiervoor is het Siegerpark, een uniek natuurgebied aan de rand van Amsterdam, een gebied zonder duidelijke bestemming. Een plek met een mogelijk nut. Een plek die als zodanig getolereerd en gewaardeerd moet worden.

SANDER VAN BUSSEL
VOGEL HOLIDAY RESORT

De vraag is of de behoefte van het ene wezen zomaar overgezet kan worden op een ander, meer bepaald van mens op dier. Een fraaie kooi met dakkoepels en uitkijktorens die in de auto meegenomen en om een boom op de camping geplaatst kan worden, zodat de vogel ook mee met vakantie kan. Vogel heeft zo ook wat aan zijn leven, is er eens uit, en in de frisse lucht, ziet eens wat anders, en is toch beschermd tegen alle onheil dat van buiten komt. Ook is Vogel beschermd tegen zijn eigen domheid, mocht het in zijn brein opkomen om de vleugels uit te slaan en zich in de buitenwereld te verliezen. Vogel heeft het goed hier in zo'n mooie grote kooi? Vogel heeft het beter dan de baasjes want die wonen in een huis zonder torentjes.

Mensen hebben de behoefte hun eigen onverwulbare wensen op huisdieren te projecteren, of op hun kinderen. Kinderen worden ooit zelfstandig en kunnen dan deze last van zich afschudden, maar huisdieren zijn reddeloos de klos. 's Mensen behoefte aan veiligheid remt de vrijheidsdrang, de behoefte aan ruimte. Dat geeft spanning, uit deze spanning ontstaat de behoefte de beknotte vrijheidsdrang te compenseren met ornament en esthetiek.

Zou U weg willen uit zo'n mooi verblijf? U misschien niet, maar Vogel?

AI ARCHITECTURE
BUITENBUREAU

De werkende mens heeft behoefte aan contact en overleg met collega's en aan een omgeving die voorspelbaar is en niet teveel afleidt. Maar mensen zitten niet helemaal logisch en rechtlijnig in elkaar, en de eisen die werk en werkhethiek stellen zijn aan veranderingen onderhevig. Bij steeds meer taken wordt een beroep op cognitieve en creatieve processen gedaan (probleemoplossen, onderhandelen, beslissen, etc...). Dat vergt een andere aandacht en concentratie.

AI Architecture ontwierp een werkplek in de openbare groene ruimte, rustig, maar met een grotere onvoorspelbaarheid van omgeving. De werker kan afgeleid worden door vreemden, door regenbuitjes, door een konijn. Men kan wandelen, of over het water turen. Men kan documenten zien wegwaaien. De omgeving roept een ander, breder soort aandacht en concentratie op en kan daardoor ontspannend en inspirerend werken.

Newton schijnt zijn zwaartekrachttheorie ook niet aan tafel, maar wandelend onder een appelboom te hebben ontdekt. Zo zijn er vele vondsten gedaan terwijl men niets of iets anders zocht. Er zit nut in afleiding, storing en onvoorspelbaarheid.

LOEK GROOTJANS
DEPARTEMENT LOUTERING EN SMACHT

Sommige dingen mogen niet zijn en toch zijn ze er. Deze dingen kunnen concreet of denkbeeldig zijn. Voor de meeste mensen heerst gelijkheid tussen denken en doen. Denken aan iets slechts geeft evengoed schuld als iets slechts doen. Vele behoeften worden beschouwd als zwakheid, dingen die het daglicht niet kunnen verdragen. Behoeften laten zich echter nooit wegedeneren, wel kunnen ze worden verdrongen. Hele horden van zulke zaken spoken half bewust door de mensenziel.

Vroegere tijden boden de mens rituelen om daar mee om te gaan, zoals de biecht, de tragedie, de klucht, de psychoanalyse, de klaagmuur, sinterklaasrijmpjes of voodoo. Allemaal praktijken waarin een verborgen behoefte een plaats kon krijgen. Tegenwoordig waant de mens zich zodanig geëmancipeerd dat hij meent niets meer te hoeven verdringen, hetgeen een misvatting is die verdringing en schaamte in de hand zal werken. Dat is een onheilzame situatie.

Loek Grootjans maakt daarom bij de entree van het buningmoeras en het reigerbos een monument met metalen kokers en roept mensen op de kokers te vullen met een geheime behoefte en hiermee de wildernis van het reigerbos in te gaan om ze daar te verstoppen. Hoe grondig deze kokers verstopt worden is een individuele afweging, hoe anoniem de verborgen zaken blijven is een andere.

IDA VAN DER LEE
PICKNICK IN THE PICTURE

De vervreemding van de natuur wordt alsmaar groter. Is het echt zo dat stadskinderen denken dat melk in een fabriek genaakt wordt? De strakke regelgeving ten aanzien van het gedrag in de natuur gaat ten koste van het oorspronkelijke contact met die natuur omdat zij niet meer als voedster gebruikt mag worden. Zo komen er steeds minder mensen die paddestoelen plukken, daslook of paardebloemloof snijden, een duifje in de soep draaien of op forel vissen. Eerst omdat het verboden was en vooral omdat de armoe verdween, en op den duur omdat niemand meer weet wat eetbaar is.

Ida van der Lee organiseert voor NUT picknicks waarin de natuur als schenkster van onze eerste levensbehoeften onderwerp wordt. Picknicks waarin kennis wordt uitgewisseld over wat eetbaar is en hoe je het klaar maakt, en tusslotte na afloop zelfgemaakte visualisaties van de ingrediënten van de maaltijden als kleine monumentjes in het park worden geplaatst. Zodat we kunnen zien hoe alles samenhangt. Daartoe gaat ze op zoek in de wijk naar mensen die nog een notie hebben van voedsel en waar het vandaan komt.

VAN VEENSTRA
GLEUFHOED & EI-LAND

De blaas legen tegen een gigantische gleufhoed. De hoed brengen we, samen met de sigarenstomp en plusglazenbril in verband met zo'n oudere man die ergens onopvallend staat te kijken. Hoort er niet meer bij, een AOW-er zonder kennis van het Zwitserleven gevoel. De Gleufhoed is een monument voor deze verdwijnende soort, niet te peilen, een duivenmelker, een bouwputtenkijker, een visser. Hij lijkt weinig behoeften te hebben, is vrij van de terreur van lifestyle. De voorziening wil naast de ontspanning van de blaas ook een ontspanning van het Ego bevorderen. U kijkt uit over het park met zijn bomen, kantoren en een medeplasser. U bent in de echte wereld, de spanning van het modieuze leven is even uit u weggestroomd, U hoeft er ook even niet bij.

Een steiger door riet en over water voert naar een werk met duidelijk vrouwelijke symboliek. De bolle levensoorsprong, een moederbuik, een ei, gedragen en gewiegd door het water, wacht daar op U. Daar kunt U weer in terug. Het vraagt enige moed. Wee-moed, want U gaat tegen de weeën in naar een ongedeeld oceanisch oergevoel, vrij van stress, vrij van persoonlijkheid, waarna u herboren terug de chaos in kan. Vele culturen zijn ervan overtuigd dat het kan, dat het moet: opnieuw beginnen, maar of dat binnen een en hetzelfde leven kan? Of U dan herboren nog dezelfde bent?

ANIA RACHMAT
ONCE UPON A TIME

Een boomhut is de ruimte waar kinderen zich in een andere wereld dromen, ze zitten hoger, de hut ligt afgezonderd, verborgen, geen burens. Ania Rachmat geeft deze wereld een archaisch karakter, de fictieve bewoner lijkt de Edele Wilde van J.J. Rousseau, uit het tijdperk voor de beschaving ons vervreemdde. Stemmen van Canadese natives, vertellen het moment waarop Europeanen in hun wereld binnendringen en roepen zo een kritiek historisch moment op, een scharnierpunt waarna hun wereld zal verdwijnen, even onafwendbaar als het verdwijnen van de onbezorgde en ongerepte kindertijd. Wij zijn niet in alles blij met onze ontwikkeling en onze volwassenheid, er is een serieus onbehagen in de cultuur. Dit onbehagen doet ons terugverlangen naar een wereld die er misschien nooit echt is geweest en projecteert een idyllische kwaliteit op de natuur. Dat ons geheugen ons slecht dient is hierbij een voordeel. Verhalen van: Ernest Wesley Modeste "Qwustenahu", Cowichan Nation Leonard George "Qut-same", Tsleilwaututh Nation.

CAROLINE EUSER EN MADELINDE HAGEMAN
DE HERREKIJKER

Een mens kan de hele dag bezig zijn zonder notie te nemen van zijn omgeving, of althans slechts een zeer smal deel daarvan opmerkend. Dat is noodzakelijk want we kunnen slechts 5 a 7 dingen tegelijk aan ons hoofd hebben. Daarom is onze waarneming selectief. Dat heeft zijn nut, maar het heeft de neiging een gewoonte te worden om steeds in de engte, doelgericht, waar te nemen en niet meer in de breedte gewaar te worden. We worden enerzijds steeds specialiserender gevormd, anderzijds missen we alles uit angst iets te missen.

De Herrekijker biedt kinderen een programma waarin ze zich bewust worden van hun omgeving in de breedte en van alle innerlijke associaties die deze indrukken op gang brengen. Deze associaties worden in een computer tot persoonlijke audiovisuele klankbeeldgedichten gemixt. Zo leert het programma dat ieder mens een unieke en hoogst eigen kijk op zijn omgeving heeft.

Het project begint bij de inkijskorten waarin de ontwikkeling van het project weergegeven wordt. De tochten met de kinderen zijn hier aangekondigd.

SCHIE 2.0
SCHARRELDouchE

Een Nederlander gebruikt ongeveer 40 liter water om te douchen. Om dit water te verwarmen wordt een halve kubieke meter gas gebruikt. Omdat een douche is aangesloten op de drinkwaterleiding en de gasleiding is het niet mogelijk deze te verplaatsen.

De Scharreldouche vangt regenwater op. Dit water wordt verwarmd door de zon. Het gebruikte water wordt gefilterd door riet en kan opnieuw gebruikt worden. Omdat de Scharreldouche niet is aangesloten op de drinkwaterleiding en de gasleiding is het mogelijk deze te plaatsen waar men wil. In de woonkamer, de keuken, op zolder, op het dak, in de tuin, op straat of in een park. Deze autarkische douche geeft de mens dus niet alleen een schoon lichaam, maar bovenal het schone idee dat hij zijn eigen boontjes kan doppen, onafhankelijk kan zijn van instellingen en infrastructuur.

PROTOPARK 2: NUT

Kunst onderzoekt de menselijke behoeften en de grenzen van de verdienstelijkheid.

27 augustus t/m 3 oktober 2004
Siegerpark, Sloterweg 773,
Stadsdeel Slotervaart, Amsterdam

opdrachtgever: Amsterdams Fonds voor de Kunst
gastheer/ondersteuning: Stadsdeel Slotervaart
concept: Wim Verhoeven (stichting kunst mondiaal)
adviezen: Marco Cops, Harold Schouten

Tentoonstelling/manifestatie

kunstenars: Al Architecture, Sander van Bussel, de Herrekijker, Loek Grootjans, Ida van der Lee, Ania Rachmat, Schie 2.0, Van Veenstra.
vormgeving publiciteit: Arnold Weel
productiebegeleiding: Marieke Hurkens (stichting kunst mondiaal), Bert Schrama, Hans Schipaanboord (stadsdeel Slotervaart)
publicitaire begeleiding: Willeke Schrama (stadsdeel Slotervaart)
additionele bijdragen van: Goof Salimans, de Tilburg Cowboys, Harro Hoogerwerf, Jeroen Boomgaard, Miranda Poel, Martijn de Ruijter.

DVD verslag

Samenstelling en montage:
Susanne Helmer
Mirna Ligthart
Druk: Rudi Klumpkens (Stichting Kino)

Publicatie

Tekst: Wim Verhoeven
Vormgeving: Arnold Weel
Druk: Koedijk, Amsterdam

NUT werd mogelijk gemaakt door bijdragen van:
Het Amsterdams Fonds voor de Kunst
Het Stadsdeel Slotervaart